

بررسی عوامل مؤثر در گرایش به ازدواج اینترنتی در بین دانشجویان (با رویکرد آسیب‌شناسانه به ازدواج اینترنتی)

نگین برات دستجردی*

آرزو عرفان**

چکیده

در دهه اخیر رشد سریع اینترنت بر بسیاری از جنبه‌های زندگی بشر از جمله روش‌های ارتباطی آن‌ها تأثیر گذاشته است. یکی از مظاهر این تأثیر در گرایش جوانان به ازدواج از طریق اینترنت، در سال‌های اخیر، مشاهده می‌شود. در این مقاله علل گرایش به ازدواج اینترنتی در بین دانشجویان بررسی می‌شود. پژوهش حاضر توصیفی - پیمایشی است. جامعه آماری همه دانشجویان دانشگاه اصفهان که در سال تحصیلی ۱۳۹۱-۱۳۹۰ در رشته‌های فنی - مهندسی، علوم انسانی، و علوم پایه مشغول به تحصیل بودند، بوده است. حجم نمونه با استفاده از فرمول کوکران ۳۸۴ محاسبه شد که به صورت نمونه‌گیری تصادفی خوشه‌ای از سه دانشکده فنی - مهندسی، علوم انسانی، و علوم پایه انتخاب شدند. با استفاده از روش پیمایشی و استخراج و تحلیل داده‌ها این نتیجه حاصل شد که عوامل فردی، خانوادگی، اجتماعی - فرهنگی، مذهبی، اقتصادی، و تکنولوژیکی با گرایش به ازدواج اینترنتی در بین دانشجویان مرتبط بوده است که عامل اجتماعی - فرهنگی بالاترین و اقتصادی کم‌ترین علل گرایش به ازدواج‌های اینترنتی در بین دانشجویان بوده است.

کلیدواژه‌ها: اینترنت، ازدواج، ازدواج اینترنتی، دانشجو.

* استادیار گروه علوم تربیتی، دانشگاه اصفهان (نویسنده مسئول) dastjerdey@gmail.com

** دانشجوی کارشناسی ارشد مدیریت آموزشی، دانشگاه اصفهان arezoo.erfan0068@yahoo.com

تاریخ دریافت: ۱۳۹۱/۳/۶، تاریخ پذیرش: ۱۳۹۱/۵/۲۵

۱. مقدمه

در سال‌های اخیر استفاده از اینترنت به بخش مهمی از زندگی انسان‌ها به‌ویژه نسل جوان تبدیل شده است. اینترنت با داشتن ویژگی‌های منحصر به فردی چون دسترسی آسان، گمنامی کاربران، سهولت استفاده و هزینه پایین در سال‌های اخیر به یکی از عمومی‌ترین رسانه‌های مهم تبدیل شده است. پیشرفت‌های فناوری اطلاعات و ارتباطات و به طور کلی اینترنت و مظاهر عینی آن در قالب ابزارها و شیوه‌های نوین ارتباطی تحول عمیقی در سطوح مختلف زندگی اجتماعی و فعالیت‌های روزمره افراد جامعه ایجاد کرده است (ساروخانی، ۱۳۷۰: ۳۲۰).

امروزه روش‌های ارتباطی با دیگران از طریق اینترنت افزایش یافته است. پست الکترونیک، پیام‌های کوتاه، چت‌روم‌ها، و وبلاگ‌ها روش‌هایی برای گسترش و حفظ روابط اجتماعی شده‌اند. روزانه نزدیک به ۴۰۰ میلیون نفر در سراسر دنیا از طریق اینترنت با یکدیگر ارتباط برقرار می‌کنند، اما بسیاری از گزارش‌ها نشان می‌دهد شیوه‌های گوناگون ارتباط در فضای مجازی در پایین‌ترین سطح قرار می‌گیرند (سعیدی و شکیبی، ۱۳۸۴: ۳۸).

امروزه بشر استفاده از وسایل ارتباط جمعی را جز لاینفک زندگی خود می‌داند. دنیای جدید نیز شیوه نوینی را برای زندگی می‌طلبد و از همین رو زندگی نسل جدید با نسل گذشته متفاوت شده است. یکی از تبعات این تغییر را در گرایش جوانان به سبک‌های جدید آشنایی با جنس مخالف جهت ازدواج می‌توان در چند سال اخیر مشاهده کرد که به ازدواج اینترنتی (E-Marriage) مرسوم شده است (Hitsch et al., 2010: 139).

۲. چهارچوب نظری

به دلیل ماهیت موضوع مورد پژوهش، که دلایل گرایش جوانان به ازدواج‌های اینترنتی را به منزله یکی از تبعات نوظهور عصر حاضر بررسی می‌کند، از تئوری نوگرایی آنتونی گیدنز (Anthony Giddens)، که ویژگی‌های جامعه مدرن و مشکلات مدرنیته شدن جوامع در ابعاد مختلف را تشریح کرده است، به عنوان چهارچوب نظری استفاده شده است.

۳. تئوری نوگرایی آنتونی گیدنز

یکی از مهم‌ترین آفت‌های اجتماعی که هر جامعه‌ای را با مشکل جدی مواجه می‌سازد

بی‌اعتمادی میان اعضای جامعه است. گسترش بی‌اعتمادی در روابط اجتماعی و گسترش انواع انحرافات اخلاقی در سطح جامعه به نهاد خانواده و مناسبات انسانی نیز تسری یافته و اساساً کیفیت ارتباط با دیگران را دچار شک و تزلزل کرده است (گیدنز، ۱۳۸۸: ۱۴۴).

افزایش اعتیاد، فریب‌کاری، و کلاهبرداری و تجربیات تلخ دیگران در این موارد که هر روزه در صفحه حوادث روزنامه‌ها منتشر می‌شود در کنار توسعه کمی شهرنشینی و افزایش جمعیت که افراد را با هم بیگانه کرده است، موجب بی‌اعتمادی و حداقل دیراعتمادی افراد می‌شود که نقطه عطف و حساس این مسئله در ازدواج و وصلت با دیگری خود را نشان می‌دهد. چه بسیار شکست‌های عاطفی و زناشویی که به واسطه اعتماد کاذب و خوشبینانه به دیگری رخ می‌دهد که فقط گوشه‌ای از آن از طریق رسانه‌ها منتشر می‌شود. بدیهی است هر قدر اعتماد میان افراد جامعه بیش‌تر باشد، ریسک ازدواج بالاتر می‌رود و افراد محتاط‌تر از پیش اقدام به این کار می‌کنند.

در دیدگاه گیدنز، صنعت‌گرایی، سرمایه‌داری و تسلط ارزش‌های سرمایه‌مدارانه، تقویت نهادهای نظارت اجتماعی، قدرت سازمان‌دهی و پویایی نهادهای عصر تجدد، و جهانی‌شدن از ویژگی‌های دوران مدرنیته شناخته می‌شوند. همچنین، در اندیشه این نظریه‌پرداز اجتماعی، علل پویایی و تحرک خارق‌العاده عصر تجدد با سه عامل شناخته شده است: جدایی زمان و مکان که بسیاری از پدیده‌های محلی را به وقایع جهانی تبدیل کرده است، ساختارهای تکه‌برداری شده (نشانه‌های نمادین و نظام‌های کارشناسی)، بازتابندگی نهادین یا حساسیت فوق‌العاده سازمان‌های جامعه مدرن برای پذیرش تغییراتی که بر اساس مشاهدات به سرعت در خانواده منعکس می‌شود (همان: ۲۴). اگر سایر ویژگی‌های مدرنیسم مانند خردگرایی، فردگرایی، افسون‌زدایی، پوچ‌گرایی، و دگرگونی را نیز در نظر بگیریم، در هر کدام از آن‌ها نیز می‌توانیم این تحولات را شرح دهیم. اما مسئله این است که مدرنیته و ابعاد مختلف آن، بدون واسطه‌های تغییر از جمله شهرنشینی، کاهش نفوذ نظام خویشاوندی، تحرک جغرافیایی، تکنولوژی و تکنولوژی اطلاعات، اشتغال زنان، جنبش حقوق زنان و تنوع‌پذیری نهادهای اجتماعی نمی‌توانستند بر خانواده تأثیر داشته باشند. به بیان دیگر، تغییراتی که در جامعه مدرن اتفاق افتاده، باعث شده است برخی از ویژگی‌های ازدواج در جامعه سنتی، مانند نوع انتخاب همسر و دخالت در آن، ازدواج‌های فامیلی، پایین‌بودن سن ازدواج، فاصله سنی زن و مرد، و انتخاب آزادانه‌تر همسر تغییر کنند و پدیده‌های جدیدی همچون ازدواج‌های اینترنتی رواج یابد که نتیجه گسترش استفاده از

تکنولوژی‌های جدید و ویژگی بارز جهان مدرن است. اینترنتی شدن روابط اجتماعی در جامعه امروز ایران به طرز ناباورانه‌ای بیان‌کننده این واقعیت است که گپ و گف‌ها و مرادوات دوستانه در دنیای مجازی به شکل نگران‌کننده‌ای در حال تبدیل شدن به فرهنگی پذیرفته شده است.

امروزه بشر استفاده از وسایل ارتباط جمعی مانند اینترنت، ماهواره و رایانه را جزء لاینفک زندگی خود می‌داند. دنیای جدید نیز شیوه نوین را برای زندگی می‌طلبد و از همین رو زندگی نسل جدید با نسل گذشته متفاوت شده است؛ به طوری که بسیاری از افراد ترجیح می‌دهند امور روزمره و گاه ضروری زندگی خود از جمله ازدواج و تجارت را از طریق اینترنت پیگیری کنند. لذا در این پژوهش از تئوری فوق جهت بررسی گرایش جوانان به ازدواج‌های اینترنتی به عنوان یکی از پدیده‌های نوظهور عصر حاضر استفاده شده است.

۴. ازدواج اینترنتی

با پدید آمدن محیط‌های جدید مختلط مانند دانشگاه و محل کار، گونه‌های جدید ازدواج به تبع این محیط‌ها شکل گرفته است. رفته رفته با ظهور پدیده‌های جدید ارتباطی مانند تلفن و اینترنت، هم نوع ارتباط در دوران آشنایی به قصد ازدواج تغییر کرد و هم این پدیده‌ها شکل جدیدی از ازدواج را رقم زدند. یکی از نوظهورترین این انواع، ازدواج اینترنتی است. این نوع ازدواج در چند سال اخیر رشد مضاعفی داشته است. مفهوم ازدواج اینترنتی مفهوم جدیدی است که از دهه ۱۹۹۰ وارد ادبیات عام فناوری اطلاعات و ارتباطات شده است و درحقیقت به ازدواجی اشاره می‌کند که طرفین با استفاده از قابلیت‌های موجود در رسانه‌های مالتی مدیای وب هم‌دیگر را می‌شناسند و پس از تبادل اطلاعات متنی، صوتی، و تصویری با یک‌دیگر زمینه برای برقراری یک آشنایی در محیطی غیر مجازی فراهم می‌شود و در نهایت امر رضایت طرفین است که اساس ازدواج را تشکیل می‌دهد (Soker, 2005: 12).

ازدواج اینترنتی اولین بار در فرانسه و حومه‌های شهر پاریس مطرح شد (Merkle and Richardson, 2000: 190). در کشور ما هم موضوع دوست‌یابی رایانه‌ای و ازدواج اینترنتی از حدود ۴-۵ سال پیش در بین عموم مطرح شده است. با یک جست‌وجوی ساده در اینترنت می‌توان ده‌ها سایت درباره ازدواج اینترنتی، دوست‌یابی اینترنتی، و سایت‌های همسریابی پیدا کرد. شاید بررسی محتوایی این سایت‌ها به یک کار گسترده و علمی نیاز داشته باشد، اما این نکته کاملاً واضح است که آشنایی با جنس مخالف از این طریق

طرفداران زیادی دارد. جامعه جوانی که بیش تر آنها در سن ازدواج قرار دارند همه راه‌های پیدا کردن همسر دل‌خواه خود را جست‌وجو می‌کنند. برای جوانانی که کار با رایانه و اینترنت یکی از فعالیت‌های روزانه آنهاست، سرزدن به این سایت‌ها هم فریبنده و هم سرگرم‌کننده است؛ زیرا از این طریق می‌توانند اطلاعاتی درباره فعالیت این قبیل سایت‌ها، افرادی که در آن مشارکت دارند و این شیوه جدید دوست‌یابی پیدا کنند. ازدواج پدیده‌ای است که نیاز به آشنایی دارد. در جوامع سنتی آشنایی افراد بر حسب قاعده خطا و آزمایش انجام می‌شد. آشنایی اولیه به واسطه یکی از اطرافیان هنوز هم رواج دارد و یکی از شیوه‌های پذیرفته شده است. با گسترش ارتباطات، واسطه‌ها حذف شدند و جوانان فرصت بیشتری برای آشنایی با جنس مخالف و هم‌سن و سال خود پیدا کرده‌اند. از طرفی با پیشرفت فناوری همه ابعاد زندگی تحت تأثیر قرار گرفته و امکان آشنایی از راه دور افراد با یک‌دیگر فراهم شده است (Strate, 2004: 19).

۵. آسیب‌شناسی ازدواج اینترنتی

ازدواج امری مقدس و اصلی‌ترین مرحله ورود به زندگی عاطفی است و با رویکرد زناشویی از ابتدای تشکیل جامعه بشری مراحل و شکل‌های مختلفی را گذرانده تا به شکل امروزی تثبیت شده است. مهم‌ترین اقدام در فرایند قبل از ازدواج موضوع آشنایی بین زن و مرد است که در شیوه‌های سنتی با نظارت بزرگ‌ترها به وجود می‌آید و در اکثر موارد آن‌گونه ازدواج‌ها به یک زندگی پایدار و بادوام منجر می‌شود. با استقرار شبکه‌های اطلاع‌رسانی و اینترنتی آرام آرام زمینه برای شکل‌گیری ازدواج‌ها بر مبنای وب فراهم شده است (Kendall, 2010: 3). گسترش این نوع ارتباطات در سال‌های اخیر دوام و پایداری برخی از ازدواج‌ها را با تهدید روبه‌رو کرده است. ازدواج‌های اینترنتی به دلیل مبتنی نبودن بر پایه‌های فرهنگی ارزش‌های جامعه و آشنانیدن افراد با یک‌دیگر و ارزش‌های خانوادگی طرف مقابل به سرعت فرو می‌پاشد. بسیاری از پژوهش‌گران حوزه روان‌شناسی اینترنت گفته‌اند: ارتباط افراد از طریق اینترنت به شیوه‌های مختلف در مقایسه با انواع روزمره ارتباط که با حضور جسمانی افراد همراه است حالتی تقلیل‌یافته دارد (Riva and Galimberti, 2001: 48). در این شیوه آشنایی به دلیل این که مواجهه فیزیکی به وجود نمی‌آید، افراد می‌توانند هویت کاذب برای خود دست و پا کنند و به طرف مقابل اطلاعات غیرواقعی بدهند. این امر اولین حلقه زنجیره انحراف از اخلاقیات است که در آشنایی‌های اینترنتی رخ می‌دهد (Adam, 2003: 21).

در اینترنت بسیار آسان است که افراد را با خلق شخصیت‌های کاملاً تخیلی فریب داد کاری که امکان آن در واقعیت بسیار مشکل‌تر است. بنابراین روابط اینترنتی در مقایسه با روابط واقعی و همراه با حضور جسمانی - روانی ضعیف و در عین حال پیچیده است (Barak et al., 1999: 52). بیش‌تر کسانی که به ازدواج اینترنتی و آشنایی در فضای مجازی گرایش دارند، امکان برقراری ارتباط و تعامل با جنس مخالف را در فضاها و محیط‌های متعارف ندارند و در رؤیاها و آرزوهای غیر واقعی سیر می‌کنند. در واقع افرادی به سمت ازدواج اینترنتی می‌روند که معاشرت‌های کم‌تری در دنیای واقعی داشته و واقعیت‌هایی را که می‌بینند مطابق میلشان نیست. بنابراین در اینترنت به دنبال آرمان و آرزوهای خود هستند (Mckenna and Bargh, 2000: 65).

به طور کلی ۳ مرحله هویت ازدواج دیده می‌شود: یکی در سن ۵ تا ۶ سالگی است؛ هویت دوم در سن ۱۲ تا ۱۴ سالگی اتفاق می‌افتد که یک هویت آرمانی و رویایی است و معمولاً تا ۲۰ سالگی ادامه دارد؛ اما هویت سوم پس از ۲۱ سالگی ایجاد می‌شود. در این مرحله فرد باید به پختگی رسیده باشد و مراحل رشد را طی کرده باشد وگرنه ممکن است در سن بالا هویت سوم در او رخ نداده باشد. معمولاً انگیزه ازدواج اینترنتی این است که افراد در هویت دوم توقف کرده‌اند و چون در واقعیت چیزی را می‌بینند که مطابق میلشان نیست به این سمت گرایش پیدا می‌کنند (Wallace, 2007: 25). ازدواج‌های اینترنتی یکی از تبعات ورود اینترنت به کشور است که متأسفانه برخی جوانان فرصت‌های ارزش‌مند زندگی خود را بیش‌تر صرف ورود به چت‌روم‌ها و سایت‌های مروج این‌گونه ارتباط‌ها می‌کنند.

با نگاهی گذرا به دنیای اینترنت و تفحصی کوتاه در دنیای مجازی مشخص می‌شود که چند ده سایت دوست‌یابی و همسریابی با امکانات منحصر به فردی چون آلبوم تصاویر، تالارهای گفت‌وگو، و پست الکترونیک این زمینه را به وجود آورده‌اند که جوانان به سمت آشنایی‌های بی‌سرانجام کشیده شده‌اند، بی‌آن‌که از عواقب دردسرساز آن آگاه باشند. در آشنایی‌های اینترنتی بعید است که افراد بتوانند شناخت خوب و مطلوبی از یک‌دیگر پیدا کنند و فرد شخصیت خود را هرگونه تمایل داشته باشد به دیگری عرضه می‌کند. ممکن است، در نگاه اول، اتکا به اینترنت و فضای مجازی آسان‌ترین راه همسریابی تلقی شود، ولی واقعیت آن است که فضای نامطمئن مجازی نمی‌تواند ملاک دقیق و خوبی برای یافتن شریک زندگی به حساب آید.

نکته مهم این که ارتباط اینترنتی باعث می شود که برداشت های طرفین از صحبت ها درست نباشد؛ چراکه در این ارتباط حالت چهره و لحن گفت و گو منتقل نمی شود و طرفین آن طور که خود احساس می کنند مطالب را برداشت می کنند. از این جهت سوء تفاهمات در این ارتباط زیاد است، اما در یک ارتباط رودررو حالت چهره و بدن و لحن گفت و گو می تواند به راحتی منظور صحبت های طرفین را منتقل کند. بسیاری از جوانان هویت واقعی خود را در چت روم ها فاش نمی کنند و اطلاعاتی که در مورد خودشان می دهند اطلاعات درستی نیست. مثلاً تحصیلات یا سن واقعی خود را نمی گویند. دیده شده حتی دختری خود را پسر و یا پسری خود را دختر معرفی می کند و با هم جنس خود به نوعی شوخی می کند (King and Barak, 1999: 441).

آفت دیگر ازدواج های مجازی، بی توجهی به اختلافات فرهنگی، و اجتماعی، و اقتصادی فرد و خصوصاً خانواده اوست. در رابطه مجازی، از آنجا که طرف مقابل در واقعیت دیده نمی شود، توجه کمتری به اختلافات فرهنگی، اجتماعی، و اقتصادی می شود. در این گونه ارتباط ها آنچه بیش تر جلب توجه می کند افکار و ایده های طرف مقابل است و اکتفا به این ارتباط باعث عدم شناخت مناسب از اختلافات فرهنگی فرد و خانواده او می شود (Underwood and Findlay, 2004: 27). از طرف دیگر، در ازدواج سستی این اختلافات به کمترین حد خود می رسد؛ زیرا دو خانواده بر اساس آشنایی انتخاب می شوند، اما در ارتباط مجازی احتمال نزدیکی دو خانواده به دلیل ماهیت دموکراتیک و تصادفی آن به حداکثر می رسد. ارتباط مجازی ارتباطی فردگرایانه و یک نفره است. همچنین به دلیل نامن بودن محیط اینترنت و نبود امکانات لازم برای بررسی وضعیت افراد، ریسک ازدواج در این فضا بسیار زیاد است. در یک جامعه جوان آشنایی جوانان در محیط های گوناگون غیر معمول نیست و کاملاً عادی است. آنچه باید به آن دقت شود رسیدن به شناختی کامل است.

ازدواج فرایندی است که در هر جامعه آداب و رسوم خاص خود را دارد. زمانی که جوانان با کنار گذاشتن واقعیت ها به ازدواج های اینترنتی اقدام می کنند ممکن است علل و عوامل بسیار زیادی داشته باشد. واقعیت این است که افراد مختلف با ورود به فضای مجازی به نوعی از فضای حقیقی و واقعیت ها فاصله می گیرند. ویژگی های فضای مجازی به فرد اجازه می دهد تا با نقابی متفاوت از شخصیت واقعی اش وارد این جهان بی انتها و غیر واقعی شود. او می تواند ماهیت خود را به گونه ای دیگر جلوه دهد و همین مسئله باعث شده است تا برخی صاحب نظران به سلامت فضای مجازی با تردید بنگرند؛ زیرا گاهی به

نظر می‌رسد کاربران در این فضا از نظام های اخلاقی و ارزشی تبعیت نمی‌کنند و در واقع اخلاقیات و ارزش‌های انسانی در هزار توی این دنیای وسیع و پیچیده گم می‌شود. متأسفانه با وجود تبعات بسیار زیادی که این نوع ارتباطات بر پیکره خانواده و جامعه دارد تاکنون پژوهش‌هایی در این حوزه به صورت کاربردی انجام نشده است. لذا پژوهش حاضر از این لحاظ در زمره اولین تحقیقات انجام شده در این زمینه است و به بررسی علل و عوامل گرایش به ازدواج‌های اینترنتی در بین دانشجویان که قشر جوان و در شرف ازدواج در جامعه‌اند پرداخته است. هدف پژوهش بررسی علل فردی، خانوادگی، اجتماعی، اقتصادی، مذهبی، و تکنولوژیکی بر گرایش دانشجویان به ازدواج اینترنتی است.

۶. فرضیات پژوهش

- بین عوامل فردی و گرایش به ازدواج اینترنتی رابطه معنی‌دار آماری وجود دارد.
- بین عوامل خانوادگی و گرایش به ازدواج اینترنتی رابطه معنی‌دار آماری وجود دارد.
- بین عوامل اجتماعی - فرهنگی و گرایش به ازدواج اینترنتی رابطه معنی‌دار آماری وجود دارد.
- بین عوامل مذهبی و گرایش به ازدواج اینترنتی رابطه معنی‌دار آماری وجود دارد.
- بین عوامل اقتصادی و گرایش به ازدواج اینترنتی رابطه معنی‌دار آماری وجود دارد.
- بین عوامل تکنولوژیکی سایت‌ها و گرایش به ازدواج اینترنتی رابطه معنی‌دار آماری وجود دارد.
- بین عوامل دموگرافیک (سن، جنس، تحصیلات) و گرایش به ازدواج اینترنتی رابطه معنی‌دار آماری وجود دارد.

۷. روش شناسی

پژوهش حاضر توصیفی - پیمایشی است. جامعه آماری همه دانشجویان دانشگاه اصفهان که در سال تحصیلی ۱۳۹۰-۱۳۹۱ در رشته‌های فنی - مهندسی، علوم انسانی، و علوم پایه مشغول به تحصیل بودند، بوده است. حجم نمونه با استفاده از فرمول کوکران ۳۸۴ محاسبه شد که به صورت نمونه‌گیری تصادفی خوشه‌ای از سه دانشکده فنی - مهندسی، علوم انسانی، و علوم پایه انتخاب شدند.

ابزار پژوهش پرسش‌نامه محقق‌ساخته علل‌گرایش به ازدواج اینترنتی بوده است. در طراحی سؤالات پرسش‌نامه علاوه بر مرور ادبیات مربوط از نظرات متخصصان در حیطه روان‌شناسی، فناوری، جامعه‌شناسی و مذهبی استفاده شد و پرسش‌نامه‌ای با ۵۴ سؤال و شش مؤلفه، عوامل فردی (۸ سؤال)، خانوادگی (۹ سؤال)، اقتصادی (۵ سؤال)، فرهنگی-اجتماعی (۱۰ سؤال)، مذهبی (۶ سؤال)، و تکنولوژی (۶ سؤال) تنظیم شد. به منظور تعیین روایی فنی و ظاهری از نظرات متخصصان استفاده شد و نظرات اصلاحی آن‌ها در پرسش‌نامه اعمال شد. به منظور تعیین پایایی پرسش‌نامه بر روی نمونه ۳۰ نفری اجرا شد و با استفاده از ضریب آلفای کرونباخ میزان پایایی آن ۸۵ درصد محاسبه شد. همچنین از مصاحبه هدف‌مند نیز برای اطلاع از نظرات کسانی که از سایت‌های همسریابی استفاده کرده‌اند استفاده شد. بدین صورت که محققان با مراجعه به یکی از سایت‌های همسریابی با چند نفر از کسانی که عضو سایت بودند و تمایل به همکاری داشتند، مصاحبه کردند و نظرات آن‌ها بررسی شد. تجزیه و تحلیل داده‌ها با استفاده از نرم افزار SPSS18 در دو سطح آمار توصیفی و استنباطی محاسبه شد. در سطح توصیفی برای نشان‌دادن شاخص‌های گرایش مرکزی از میانگین انحراف معیار استفاده شده است. همچنین برای تجزیه و تحلیل یافته‌های تحقیق در سطح آمار استنباطی از آزمون‌های T هتلینگ و T مستقل بهره گرفته شده است.

۱.۷ نتیجه بررسی پرسش‌نامه

۶۷/۲ درصد از پاسخگویان مرد و ۵۳/۸ درصد زن بوده‌اند. میانگین سنی پاسخ‌دهندگان ۳۳/۲۸ و انحراف آن‌ها ۹/۴۶ بود.

از بین پاسخ‌دهندگان ۹۲/۴ مجرد و ۷/۶ متأهل بودند.

بررسی وضعیت تحصیلی پاسخ‌دهندگان نشان داد که ۵۷/۴ درصد در مقطع کارشناسی، ۲۲/۲ درصد در مقطع کارشناسی ارشد، و ۲۰/۴ درصد در مقطع دکتری مشغول به تحصیل بوده‌اند.

۵۷/۴۰ درصد پاسخگویان از دانشکده علوم انسانی، ۲۲/۲۰ درصد از دانشکده فنی-مهندسی، و ۲۰/۴۰ درصد از دانشکده علوم پایه بودند.

میانگین میزان آگاهی پاسخ‌دهندگان از سایت‌های ازدواج اینترنتی ۱/۲۳ با انحراف معیار ۰/۵۲۲ و میانگین انحراف ثبت‌نام‌کنندگان در سایت‌های ازدواج اینترنتی ۱/۶۰ با انحراف معیار ۰/۵۰۰ بود.

برای تجزیه و تحلیل استنباطی داده ابتدا از آزمون T هتلینگ برای مقایسه علل مختلف گرایش دانشجویان به ازدواج اینترنتی استفاده شد که نتایج آن در جدول ۱ آمده است.

جدول ۱. مقایسه میانگین علل گرایش به ازدواج اینترنتی بین دانشجویان

عوامل	میانگین	انحراف معیار
فردی	۴۴/۴۰	۶/۳۶
خانوادگی	۲۶/۹۰	۳/۸۱
اجتماعی - فرهنگی	۴۴/۹۹	۶/۱۴
مذهبی	۱۴/۰۴	۲/۵۰
اقتصادی	۴/۳۳	۲/۷۱
تکنولوژی	۹/۰۶	۳/۸۲

$$T2=0/127 \quad F=2/167 \quad R=0/005$$

داده‌های جدول ۱ نشان می‌دهد که F مشاهده شده در سطح $P \leq 0/05$ معنادار است. بنابراین بین عوامل مختلف گرایش به ازدواج اینترنتی تفاوت وجود دارد. به عبارت دیگر، میزان گرایش به عوامل فوق یکسان نبوده است. بیشترین علل مطرح شده از دید دانشجویان مربوط به عوامل اجتماعی - فرهنگی (۴۴/۹۹) و کمترین علل آن مربوط به عوامل اقتصادی (۴/۳۳) است.

نتایج مربوط به آزمون T مستقل به تفکیک علل در جداول زیر آمده است.

جدول ۲. عوامل خانوادگی و گرایش به ازدواج اینترنتی

متغیر	تعداد	میانگین	انحراف معیار	درجه آزادی	T	سطح معناداری
عوامل خانوادگی	۳۸۳	۲۶/۹۰	۳/۸۱	۳۸۲	۱۳۷/۹۸	/۰۰۰
گرایش به ازدواج اینترنتی	۳۷۳	۳۶/۸۱	۶/۴۸	۳۷۲		

همان‌طور که در جدول ۲ مشاهده می‌شود میانگین عوامل خانوادگی ۲۶/۹۰ و گرایش به ازدواج اینترنتی ۳۶/۸۱ و مقدار T به دست آمده ۱۳۷/۹۸ است که در سطح ۰/۰۵ معنادار بوده است. بنابراین فرض صفر رد می‌شود و فرضیه تحقیق یعنی وجود رابطه معنادار بین عوامل خانوادگی و گرایش به ازدواج اینترنتی در بین دانشجویان تأیید می‌شود.

جدول ۳. عوامل فردی و گرایش به ازدواج اینترنتی

متغیر	تعداد	میانگین	انحراف معیار	درجه آزادی	T	سطح معناداری
عوامل فردی	۳۷۸	۴۴/۴۰	۶/۴۸	۳۷۷	۱۱۰/۴۵	/۰۰۰
گرایش به ازدواج اینترنتی	۳۷۳	۳۶/۸۱	۶/۳۶	۳۷۷		

همان‌گونه که در جدول ۳ مشاهده می‌شود میانگین عوامل فردی ۴۴/۴۰ و گرایش به ازدواج اینترنتی ۳۶/۸۱ و T به دست آمده ۱۱۰/۴۵ است که در سطح ۰/۰۵ معنادار بوده است. بنابراین فرض صفر رد می‌شود و فرضیه تحقیق، یعنی وجود رابطه معنادار بین عوامل فردی و گرایش به ازدواج اینترنتی در بین دانشجویان، تأیید می‌شود.

جدول ۴. عوامل مذهبی و گرایش به ازدواج اینترنتی

متغیر	تعداد	میانگین	انحراف معیار	درجه آزادی	T	سطح معناداری
عوامل مذهبی	۳۸۱	۱۴/۰۴	۲/۵۰	۳۸۰	۱۰۹/۵۸	/۰۰۰
گرایش به ازدواج اینترنتی	۳۷۸	۳۶/۸۱	۶/۴۸	۳۷۷		

همان‌گونه که در جدول ۴ مشاهده می‌شود میانگین عوامل مذهبی ۱۴/۰۴ و گرایش به ازدواج اینترنتی ۳۶/۸۱ و T به دست آمده ۱۰۹/۵۸ است که در سطح ۰/۰۵ معنادار بوده است. بنابراین فرض صفر رد می‌شود و فرضیه تحقیق، یعنی وجود رابطه معنادار بین عوامل مذهبی و گرایش به ازدواج اینترنتی در بین دانشجویان، تأیید می‌شود.

جدول ۵. عوامل اجتماعی - فرهنگی و گرایش به ازدواج اینترنتی

متغیر	تعداد	میانگین	انحراف معیار	درجه آزادی	T	سطح معناداری
عوامل اجتماعی - فرهنگی	۳۸۳	۴۴/۹۹	۶/۱۴	۳۸۲	۱۴۳/۳۰	/۰۰۰
گرایش به ازدواج اینترنتی	۳۷۸	۳۶/۸۱	۶/۴۸	۳۷۷		

همان‌گونه که در جدول ۵ مشاهده می‌شود میانگین عوامل اجتماعی - فرهنگی ۴۴/۹۹ و گرایش به ازدواج اینترنتی ۳۶/۸۱ و T به دست آمده ۱۴۳/۳۰ است که در سطح ۰/۰۵ معنادار بوده است. بنابراین فرض صفر رد می‌شود و فرضیه تحقیق، یعنی وجود رابطه معنادار بین عوامل اجتماعی - فرهنگی و گرایش به ازدواج اینترنتی تأیید می‌شود.

جدول ۶. عوامل اقتصادی و گرایش به ازدواج اینترنتی

متغیر	تعداد	میانگین	انحراف معیار	درجه آزادی	T	سطح معناداری
عوامل اقتصادی	۳۸۱	۴/۳۳	۲/۷۵	۳۸۰	۳۰/۷۲	/۰۰۰
گرایش به ازدواج اینترنتی	۳۷۸	۳۶/۸۱	۶/۴۸	۳۷۷		

همان‌گونه که در جدول ۶ مشاهده می‌شود میانگین عوامل اقتصادی ۴/۳۳ و گرایش به ازدواج اینترنتی ۳۶/۸۱ و T به دست آمده ۳۰/۷۲ است که در سطح ۰/۰۵ معنادار بوده است. بنابراین فرض صفر رد می‌شود و فرضیه تحقیق یعنی وجود رابطه معنادار بین عوامل اقتصادی و گرایش به ازدواج اینترنتی تأیید می‌شود.

جدول ۷. ویژگی‌های فنی - ظاهری سایت‌های همسریابی و گرایش به ازدواج اینترنتی

متغیر	تعداد	میانگین	انحراف معیار	درجه آزادی	T	سطح معناداری
ویژگی سایت‌های همسریابی	۳۸۱	۹/۰۶	۳/۸۲	۳۸۰	۴۶/۲۶	/۰۰۰
گرایش به ازدواج اینترنتی	۳۷۸	۳۶/۸۱	۶/۴۸	۳۷۷		

همان‌گونه که در جدول ۷ مشاهده می‌شود میانگین ویژگی سایت‌های همسریابی ۹/۰۶ و گرایش به ازدواج اینترنتی ۳۶/۸۱ و T به دست آمده ۴۶/۲۶ است که در سطح ۰/۰۵ معنادار بوده است. بنابراین فرض صفر رد می‌شود و فرضیه تحقیق، یعنی وجود رابطه معنادار بین ویژگی‌های سایت‌های همسریابی و گرایش به ازدواج اینترنتی، تأیید می‌شود.

جدول ۸. رابطه بین ویژگی‌های دموگرافیک و گرایش به ازدواج اینترنتی

متغیر	تعداد	میانگین	انحراف معیار	درجه آزادی	T	سطح معناداری
جنسیت	۳۸۳	۱/۵۳	۰/۴۹	۳۸۲	۶۰/۲۸	۰/۰۰۰
گرایش به ازدواج اینترنتی	۳۷۸	۳۶/۸۱	۶/۴۸	۳۷۷		
سن	۳۸۲	۲/۰۴	۰/۹۹	۳۸۱	۴۰/۲۰	۰/۰۰۰
گرایش به ازدواج اینترنتی	۳۷۸	۳۶/۸۱	۶/۴۸	۳۷۷		

یافته‌های جدول ۸ نشان می‌دهد که بین متغیرهای سن و جنس و گرایش به ازدواج اینترنتی در سطح ۰/۰۵ رابطه معناداری وجود دارد.

۲.۷ نتایج مصاحبه با کاربران سایت‌های همسریابی

به منظور بررسی دقیق‌تر عوامل مؤثر در گرایش جوانان به ازدواج‌های اینترنتی محققان با چند نفر از کسانی که عضو یکی از سایت‌های همسریابی بودند و تمایل به همکاری داشتند، مصاحبه هدف‌مندی انجام دادند. نتایج مصاحبه به شرح جدول ۹ است.

جدول ۹. نتایج مصاحبه با کاربران سایت‌های همسریابی

سن	جنس	مدرک تحصیلی	نظرات مصاحبه‌شوندگان
۲۷	مذکر	لیسانس	یکی از نکات منفی سایت‌های همسریابی را این موضوع می‌داند که هر فرد هم‌زمان با افراد زیادی ارتباط برقرار کرده است و به محض آن‌که فرد مقابل فقط یکی از ملاک‌ها را نداشت، به راحتی حذف و فرد دیگری جانشین می‌شود و افراد وقتی برای شناخت یک‌دیگر نمی‌گذارند. این در حالی است که اعضای این سایت‌ها اگر فردی یکی از معیارهایشان را نداشت و تصمیمش برای ازدواج جدی بود رها کرده و با فرد دیگری ارتباط برقرار می‌کردند که پروفایل پرباری از خود تایپ کرده بود و این چرخه همچنان ادامه می‌یابد. او به دلیل تنوع زیاد افراد موجود در سایت، شانس انتخاب خود بهتر دانسته و احساس می‌کند می‌تواند گزینه‌های بهتری را بررسی کند.
۲۷	مؤنث	دانشجوی کارشناسی ارشد	در جامعه ما که دخترها در انتخاب همسر همیشه نقش دوم را بازی می‌کنند، «جیت» و سایت‌های مختلف همسریابی می‌تواند مفید باشد؛ چون در اینترنت دامنه انتخاب وسیع است. همچنین چون ظاهر فرد را نمی‌بینید بیش‌تر به تفکر وی اهمیت می‌دهید. اگر فاکتورهای ذهنی شما را نداشتند، خیلی راحت با یک فرد دیگر در زمینه ازدواج صحبت می‌کنید. از آن‌جا که در اینترنت هیچ فردی دیگری را نمی‌شناسد به همین دلیل می‌توان جواب‌های صریح‌تری شنید اما در مراسم خواستگاری به صورت سنتی چون به ظواهر اهمیت داده می‌شود، به مسائل همراه با ریا پرداخته شود و وقتی مراسم خواستگاری با یک صحبت کوتاه میان دختر و پسر به اتمام می‌رسد باید دختر بر اساس ظاهر فرد به پیشنهاد ازدواج پاسخ دهد. همچنین برخی بده بستان‌های مادی ممکن است علاقه و تمایل طرفین را تحت‌الشعاع قرار دهد.
۳۰	مؤنث	کارشناسی	مایلم نیستم دغدغه یک فرهنگ بسته را داشته باشم و منتظر بمانم تا مرد آرزوهایم روزی بیاید و وعده خوشبختی من را بدهد. او می‌گوید: هنگامی که در سایت‌های همسریابی به جست‌وجو می‌پردازم با ده‌ها پیشنهاد آشنایی از طرف افرادی با تحصیلات بالا و شرایط عالی مواجه می‌شوم که در محیط واقعی چنین فرصتی به ندرت برایم پیش می‌آید. به نظر او در این سایت‌ها خیلی سریع می‌شود به اصل مطلب پرداخت و از سن، محل تحصیل و ویژگی‌های شخصیتی افراد آگاه شد و خیلی از

مسائلی را که نمی‌شود در فضای حضوری در اول آشنایی مطرح کرد به راحتی بیان کرد و درباره آن‌ها بحث کرد.			
حدود سه سال است که به عضویت چند سایت همسریابی درآمده است و با ده‌ها نفر از خانم‌هایی با رده‌های سنی گوناگون آشنا شده است، اما به دلیل تنوعی که در این سایت‌ها وجود دارد همیشه احساس می‌کند که فرد بهتری پیدا خواهد شد و دچار نوعی وسواس فکری در انتخاب همسر شده است. همچنین حضور طولانی مدت در سایت‌ها توانایی برقراری رابطه مؤثر اجتماعی را در وی ضعیف کرده و به نوعی دچار اعتیاد به فضای مجازی شده است.	کارشناسی ارشد	مذکر	۳۶
دلیل اصلی خود را از ثبت نام در سایت‌های همسریابی محدودیت شدید خانوادگی‌اش در برخورد با جنس مخالف می‌داند و استفاده از سایت‌ها را تنها راه برقراری رابطه با جنس مخالف می‌داند. او با وجود این که اظهار می‌کند که خانواده او شدیداً با این نوع سبک ازدواج مخالف هستند، این نوع آشنایی‌ها را بهترین گزینه برای شناخت همسر آینده خود می‌داند؛ چون معتقد است فارغ از محدودیت‌های مکانی و زمانی فرصت شناخت طرف مقابل را خواهم داشت.	دانشجوی کارشناسی	مؤنث	۲۴
دلیل اصلی عضویت در سایت‌های همسریابی را نگرش غلط جامعه در برخورد با سن ازدواج دانسته است و این که فرصت‌های ازدواج در محیط واقعی با بالا رفتن سنش بسیار کم شده است و با حضور در فضای مجازی شانس ازدواج را برای خودش بالا می‌داند.	کارشناسی	مؤنث	۳۴
چون به طور ذاتی انسان کم‌رو و خجالتی هستم در فضای مجازی بدون کوچک‌ترین مشکلی به راحتی با دیگران ارتباط برقرار می‌کنم و این احساس اعتماد به نفس بالایی را در من ایجاد کرده است. البته او بیان کرد که در این مدت نتوانسته ارتباطات محیط مجازی‌اش را به دنیای واقعی انتقال دهد.	دانشجوی کارشناسی	مذکر	۲۵

۸. نتیجه گیری

پژوهش حاضر با هدف بررسی علل گرایش دانشجویان به ازدواج اینترنتی انجام شده است. در بررسی علل گرایش به ازدواج اینترنتی پس از مصاحبه با صاحب نظران و متخصصان در حوزه‌های روان‌شناسی، جامعه‌شناسی، فرهنگی، و مذهبی عوامل شش‌گانه (فردی،

خانوادگی، اجتماعی- فرهنگی، مذهبی، و اقتصادی، و ویژگی سایت‌های همسریابی) به عنوان عوامل اصلی انتخاب شدند.

از تجزیه و تحلیل داده‌ها مشخص شد که بین عوامل فردی و گرایش به ازدواج اینترنتی رابطه معناداری وجود دارد. در بررسی عوامل فردی مواردی چون نگرش مثبت به سایت‌های همسریابی، شکست‌های عاطفی، اختلال هویت، افسردگی، میزان تحصیلات فرد، وضعیت فیزیکی فرد، علاقه به ارتباط با جنس مخالف، تنوع‌طلبی افراد در ارتباط با جنس مخالف، و نارضایتی از زندگی شخصی بررسی شدند.

بین عوامل خانوادگی و گرایش به ازدواج اینترنتی ارتباط معناداری مشاهده شد. عوامل خانوادگی مؤثر در گرایش به ازدواج اینترنتی دربردارنده عواملی مانند: موافقت خانواده با ازدواج اینترنتی، وجود سنت‌های خانواده در امر ازدواج، سطح سواد والدین، و خانواده‌های از هم گسیخته بودند.

عوامل اجتماعی- فرهنگی نیز با گرایش دانشجویان به ازدواج اینترنتی رابطه معناداری نشان دادند. این عوامل رهایی از قید و بندهای اجتماعی، محدودیت‌های جامعه در روابط دو جنس، بالا رفتن سن ازدواج در جامعه، فشار جامعه و خانواده در ازدواج جوانان، بالا رفتن آمار طلاق، تغییر سبک زندگی، و ترویج فرهنگ ازدواج اینترنتی بودند.

همچنین بین عوامل مذهبی و گرایش به ازدواج اینترنتی رابطه معناداری مشاهده شد. در بررسی عوامل مذهبی مواردی چون گرایش‌ها (مذهبی، نیمه مذهبی، غیر مذهبی) و اعتقادات مذهبی بررسی شدند.

عوامل اقتصادی مورد بررسی عبارت بودند از: وضعیت اقتصادی افراد و هزینه ثبت‌نام در سایت‌های همسریابی که با گرایش به ازدواج‌های اینترنتی رابطه معناداری داشتند.

عامل دیگری که رابطه معناداری با گرایش جوانان به ازدواج اینترنتی داشت، وضعیت سایت‌های همسریابی از لحاظ فنی و ظاهری بوده است. بین ویژگی‌های دموگرافیک (سن و جنس) و گرایش به ازدواج اینترنتی رابطه معناداری وجود دارد.

در تبیین علل مطرح‌شده عامل اجتماعی- فرهنگی مؤثرترین عامل و عامل اقتصادی کم‌اهمیت‌ترین عامل مشخص شده است. نتایج مصاحبه‌ها با افرادی که از سایت‌های همسریابی استفاده می‌کنند، نشان داد که محدودیت‌های فرهنگی، اجتماعی، و خانوادگی در خصوص ارتباط با جنس مخالف، سن ازدواج، نوع و حدود رابطه با جنس مخالف، سبک آشنایی، سنت‌های قدیمی و خانوادگی و همچنین تنوع اعضا در سایت، در گرایش آن‌ها به

استفاده از سایت‌های همسریابی مؤثر بوده است. همچنین بعضی از ویژگی‌های شخصیتی افراد از قبیل تنوع‌طلبی، انزواگزینی، درون‌نگری، و وابسته‌بودن نیز در استفاده جوانان از محیط‌های مجازی برای ازدواج بی‌تأثیر نبوده است. پیشرفت‌های شگرف فناوری اطلاعات و ارتباطات و مظاهر عینی آن در قالب ابزارها و شیوه‌های نوین ارتباطی تحول عمیقی در سطوح مختلف زندگی اجتماعی و فعالیت‌های روزمره افراد جامعه به‌ویژه نسل جوان ایجاد کرده است. هرچند به‌کارگیری دستاوردهای حاصل از فناوری در جوامع امروزی امری اجتناب‌ناپذیر است. آشنایی و علاقه‌مندی نسل جوان به این پدیده‌های نوین از جمله اینترنت و قابلیت‌های ارتباطی آن توأم با خطراتی است و جوانب منفی و آثار سویی نیز در فرهنگ کشورمان دارد.

با توجه به تئوری گیدنز تغییری که در جامعه مدرن اتفاق افتاده، باعث شده است سبک‌های ازدواج در جامعه سنتی، مانند نوع انتخاب همسر، ازدواج‌های فامیلی، پایین‌بودن سن ازدواج، فاصله سنی زن و مرد، انتخاب آزادانه‌تر همسر و ... تغییر کنند و پدیده‌های جدیدی مانند ازدواج‌های اینترنتی رواج یابد که نتیجه گسترش استفاده از تکنولوژی‌های جدید و ویژگی بارز جهان مدرن است. بنابراین تغییرات در شیوه ازدواج جوانان در ایران را نیز می‌توان یکی از تبعات ورود فناوری‌های جدید دانست که به ازدواج‌های اینترنتی مرسوم شده‌اند. اما مسئله مهم در این میان این است که آیا می‌توان اشتراک سلیقه افراد در چت‌روم را نخستین گام برای ازدواج دانست.

این روزها ازدواج اینترنتی به یکی از مباحث مورد علاقه برخی جوانان تبدیل شده است که از این طریق شریک زندگی خود را می‌یابند. چنین روندهایی تشکیل خانواده در ایران را با ابهاماتی روبه‌رو کرده است. نخست آن که خیلی‌ها با انگیزه دوست‌یابی وارد این سایت‌ها می‌شوند، اما پس از جدی‌شدن مباحث و اصرار یکی از طرفین به ازدواج، فرد برای تداوم رابطه حاضر به پذیرش آن شده در حالی که خود نیز می‌داند که هیچ جدیتی در این موضوع ندارد. نکته دوم آن است که خیلی‌ها پس از ناامیدی از پیدا کردن شریک مناسب زندگی‌شان با انگیزه و هدف مشخص به سایت‌های همسریابی مراجعه و سعی می‌کنند فرد مورد نظر خود را پیدا کنند. در نگاه اول ممکن است اتکا به اینترنت و فضای مجازی آسان‌ترین راه همسریابی تلقی شود، اما واقعیت آن است که فضای نامطمئن مجازی نمی‌تواند ملاک دقیق و قابل‌اعتنایی برای یافتن یک شریک دائمی به حساب آید. ارزیابی‌های اولیه نیز حاکی از آن است که بسیاری از افراد در مراحل اولیه به قصد

دوست‌یابی به این کار مبادرت می‌کنند و به تدریج علایق ناشی از احساسات ناپایدار و تمایل به تداوم رابطه در نهایت موجب ازدواج آن‌ها می‌شود. به گفته روان‌شناسان ازدواج‌های اینترنتی و آشنایی خیابانی از عوامل دیگر طلاق در جامعه است؛ زیرا در این ازدواج‌ها گزینش صحیح صورت نمی‌گیرد و جوانان بسیار شتاب‌زده و احساساتی برای این امر مهم تصمیم‌گیری می‌کنند. از نظر صاحب‌نظران ازدواج‌های اینترنتی ازدواج‌های پایدار تلقی نمی‌شوند و مشکل اصلی این ازدواج‌ها نوع ارتباط آن‌هاست. مهم‌ترین ویژگی فضای چت و اینترنت، مجازی بودن به جای واقعیت است. این جابه‌جایی آن‌قدر ظریف اتفاق می‌افتد که افراد به‌سادگی دنیای خیال را با جهان واقعیت اشتباه می‌گیرند. لذا فرهنگ‌سازی و آموزش صحیح و به‌موقع به نوجوانان و جوانان در محیط‌های علمی و دانشگاهی می‌تواند در آگاه‌سازی آنان در زمینه استفاده درست از چنین فضاهایی و داشتن صداقت در بیان حقایق مؤثر باشد.

منابع

- ساروخانی، باقر (۱۳۷۰). *درآمدی بر دایرةالمعارف علوم اجتماعی*، تهران: کیهان.
- سعیدی، علی و ابوالقاسم شکیبا (۱۳۸۴). *روان‌شناسی ارتباطات اینترنتی*، تهران: اندیشه.
- گیدنز، آنتونی (۱۳۸۸). *پیامدهای مدرنیت*، ترجمه محسن ثلاثی، تهران: نشر مرکز.
- Adam, J. (2003). *Understanding the Psychology of the Internet Behavior*, Macmillan: Palgrave Macmillan.
- Barak, A., W. A. Fisher, S. Belfry, and D. R. Lashambe (1999). Sex, Guys and Cyberspace: Effects of Internet Pornography and Individual Differences on Men's Attitude Toward Women, *Journal of Psychology and Human Sexuality*, No. 11.
- Hitsch, G. J., A. Hortacsu, and D. Ariely (2010). 'Matching and sorting in online dating', *The American Economic Review*, Vol. 100, No. 1.
- Kendall, T. (2010). The Relationship between internet access and divorce rate. *Journal of Family and Economic Issues*.
- King, S.A. and A. Barak (1999). 'Compulsive Internet Gambling a New Formation Old Clinical Pathology', *Cyber Psychology and Behavior*, No. 2.
- Mckenna, K. Y. A. and J. A. Bargh (2000). 'Plan 9 from Cyberspace: the Implications of the Internet for Personality and Social Psychology', *Personality and Social Psychology Review*, Vol. 4.
- Merkle, E. R. and R. A. Richardson (2000). 'Digital dating and virtual relating: Conceptualizing computer mediated romantic relationships', *Family Relations*, 49 (2).

- Riva, G. and C. Galimberti (2001). *Towards Cyber psychology Mind, Cognition, and Society in the Internet Age*, Amsterdam: IOS Press.
- Soker, Z. (2005). 'Age, Gender, Ethnicity and the Digital Divide: University Student's Use of Web Based', *electronic Journal of sociology*, <http://www.sociology.org/content/20-5/tier/soker.html>.
- Strate, L. (2004), *Communication and Cyberspace, Social Interaction in an Electronic Environment*, Cresskill, NJ: Wampton Press.
- Underwood, H. and B. Findlay (2004). 'Internet Relationships and their Impact on Primary Relationships', *Behavior Change*, Vol. 21, No. 2.
- Wallace, P. (2007). *The Psychology of the Internet*, Cambridge: Cambridge University Press.

